

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ПОЛІСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

Факультет інформаційних
технологій, обліку та фінансів

Кафедра фінансів і кредиту

Кваліфікаційна робота
на правах рукопису

СУПРУН Руслан Андрійович

УДК 330.1 : 336.64

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

**«ФІНАНСОВІ РИЗИКИ
В ПІДПРИЄМНИЦЬКІЙ ДІЯЛЬНОСТІ»**

Спеціальність 072 «Фінанси, банківська справа,
страхування та фондовий ринок»

Подається на здобуття освітнього ступеня магістр

Кваліфікаційна робота містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ Руслан СУПРУН

Науковий керівник
Недільська Лариса Василівна
кандидат економічних наук, доцент

Робота виконана на кафедрі фінансів і кредиту Поліського національного університету

Рецензент:

доцент кафедри бухгалтерського обліку, оподаткування та аудиту Поліського національного університету, к.е.н., доц. Ярмолюк Олена Феліксівна

Висновок комісії за результатами попереднього захисту:

допустити до захисту

Голова комісії _____ Олександр ВІЛЕНЧУК

Висновок кафедри фінансів і кредиту за результатами попереднього захисту:
допустити до захисту.

Протокол засідання кафедри фінансів і кредиту № __ від «__» грудня 2024 р.

Завідувач кафедри фінансів і кредиту _____ Дмитро ДЕМА

Результати захисту кваліфікаційної роботи

Здобувач вищої освіти СУПРУН Руслан Андрійович захистив кваліфікаційну роботу з оцінкою:

сума балів за 100-бальною шкалою _____,

за університетською шкалою _____

Секретар ЕК _____ Тетяна ТОВСТУХА

«__» грудня 2024 р.

АНОТАЦІЯ

Супрун Р. А. Фінансові ризики в підприємницькій діяльності. – *Кваліфікаційна робота на правах рукопису.*

Кваліфікаційна робота на здобуття освітнього ступеня магістра за спеціальністю 072 «Фінанси, банківська справа, страхування та фондовий ринок». – Поліський національний університет, 2024.

Встановлено економічний зміст і роль фінансових ризиків у підприємницькій діяльності. Виявлено фактори впливу на підприємницьку діяльність, що генерують фінансові ризики. Здійснено оцінку впливу основних фінансових ризиків на підприємницьку діяльність в Україні. Доведено вплив факторів, що генерують фінансові ризики, на розвиток підприємництва в Україні. Розроблено елементи та етапи формування системи управління фінансовими ризиками у підприємницькій діяльності.

Ключові слова: дохід, ризик, ризик-менеджмент, фізична особа-підприємець, фінансовий ризик.

SUMMARY

Suprun R. A. Financial risks in entrepreneurial activity. – Qualification work in the form of a manuscript.

Qualification work for a master's degree in specialty 072 "Finance, banking, insurance and stock market". – Polissia National University, 2024.

The economic content and role of financial risks in entrepreneurial activity have been established. Factors of influence on entrepreneurial activity that generate financial risks have been identified. The impact of the main financial risks on entrepreneurial activity in Ukraine has been assessed. The impact of factors that generate financial risks on the development of entrepreneurship in Ukraine has been proven. The elements and stages of forming a financial risk management system in entrepreneurial activity have been developed.

Keywords: income, risk, risk management, individual entrepreneur, financial risk.

ЗМІСТ

ВСТУП	5
РОЗДІЛ 1. ЕКОНОМІЧНИЙ ЗМІСТ І РОЛЬ ФІНАНСОВИХ РИЗИКІВ У ПІДПРИЄМНИЦЬКІЙ ДІЯЛЬНОСТІ	8
Висновки до Розділу 1	13
РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ ВПЛИВУ ФІНАНСОВИХ РИЗИКІВ НА РОЗВИТОК ПІДПРИЄМНИЦТВА В УКРАЇНІ	14
Висновки до Розділу 2	21
РОЗДІЛ 3. ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ ФІНАНСОВИМИ РИЗИКАМИ В ПІДПРИЄМНИЦЬКІЙ ДІЯЛЬНОСТІ	22
Висновки до Розділу 3	28
ВИСНОВКИ	29
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	31
ДОДАТКИ	

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Україна протягом останніх десятиліть переживає значні економічні та політичні потрясіння: військові конфлікти, економічні кризи, зміни в регулюванні та нормативному забезпеченні. У сучасних особливо складних умовах ведення бізнесу актуальною є проблема забезпечення фінансової безпеки. Нині, в умовах політичної нестабільності, економічної кризи, воєнного стану в країні та зниження платоспроможності населення, вітчизняні підприємницькі структури зазнають значних втрат через низку фінансових ризиків, що ускладнені воєнним впливом. Тому дослідження економічної природи фінансових ризиків у сучасних умовах та розробка системи їх управління набуває особливого значення як для підприємців, так і економіки загалом.

Аналіз останніх досліджень. Проблеми функціонування підприємницьких структур, що породжені проявами фінансових ризиків досліджують низка вітчизняних і зарубіжних науковців, зокрема: Antonites A., Dess G., Erb C., Harvey C., Janney J., Viskanta T., Wordsworth R., Аранчій В., Виноградова Н., Вишневська О., Донець Л., Кравченко В., Макалюк І., Павленчик Н. та багато інших. Однак, складна ситуація в Україні, яка склалась в наслідок війни, спричиняє потребу постійного удосконалення існуючих підходів і, відтак, продовження існуючих наукових напрацювань.

Мета роботи: здійснити теоретико-методичне обґрунтування прояву фінансових ризиків в підприємницькій діяльності та розробити методичний підхід щодо формування системи управління ними.

Досягнення окресленої у кваліфікаційній роботі мети забезпечено виконанням таких **завдань:**

- 1) встановити економічний зміст і роль фінансових ризиків та виявити фактори впливу на підприємницьку діяльність, що генерують фінансові ризики;
- 2) обґрунтувати необхідність впровадження системи управління фінансовими ризиками у підприємницькій діяльності;

3) оцінити вплив основних фінансових ризиків на підприємницьку діяльність в Україні;

4) розробити елементи та етапи формування системи управління фінансових ризиків.

Об'єктом дослідження є фінансові ризики в підприємницькій діяльності.

Предметом дослідження є сукупність теоретико-методичних та прикладних аспектів прояву фінансових ризиків в підприємницькій діяльності та управління ними.

Методи дослідження. В основу дослідження за темою кваліфікаційної роботи покладено системний метод пізнання. Поряд з цим науковий пошук здійснювався за допомогою низки загальних та спеціальних методів: узагальнення й аналогій – для дослідження теоретичних аспектів походження і проявів фінансових ризиків; розрахунково-конструктивний – для збору аналітичної інформації та її аналізу; статистично-економічні (спостереження, порівняння, найменших квадратів) – для встановлення факторів ризику та визначення рівня їх впливу на підприємницьку діяльність; моделювання – для створення вербальної і функціональної моделі впровадження системи управління фінансовими ризиками у підприємницьких структурах.

Наукова новизна досліджень полягає у створенні еталонної концептуальної моделі впровадження системи управління фінансовими ризиками підприємницької структури, яка полягає у поетапному алгоритмі управління фінансовими ризиками за окремими 4-ма блоками.

Теоретико-методичною основою для виконання кваліфікаційної роботи стали різні інформаційні джерела, зокрема, правові акти щодо функціонування суб'єктів підприємництва в Україні, наукові публікації вітчизняних та зарубіжних вчених за темою дослідження, аналітичні огляди НБУ, Міністерства фінансів та Державної служби статистики України, інформаційні ресурси мережі Internet, власні дослідження автора.

Апробація результатів кваліфікаційної роботи. Науковий пошук за результатами дослідження було оприлюднено на трьох науково-практичних

конференціях:

1. «Негативна синергія фінансових і воєнних ризиків у підприємницькій діяльності в Україні» – тези доповіді на науково-практичній конференції «Фінансово-кредитний механізм розвитку економіки та соціальної сфери», 28 листопада 2024 р., м. Кропивницький;

2. «Аналіз впливу фінансових ризиків на розвиток підприємництва в Україні» – тези доповіді на науково-практичній конференції «Студентські наукові читання 2024», факультет інформаційних технологій, обліку та фінансів Поліського національного університету, 28 листопада 2024 р.;

3. «Концептуальна модель системи управління фінансовими ризиками суб'єкта підприємництва» – тези доповіді на науково-практичній конференції «Фінансове забезпечення економіки», 30 травня 2024 р., Поліський національний університет.

Обсяг і структура кваліфікаційної роботи. Загальний обсяг кваліфікаційної роботи становить 38 сторінок, з яких 25 сторінок – це основна частина. Робота містить вступ, три розділи, висновки, список використаних джерел (41 найменування). Основні результати дослідження проілюстровано у 3 таблицях, 8 рисунках, 2 додатках.

РОЗДІЛ 1

ЕКОНОМІЧНИЙ ЗМІСТ І РОЛЬ ФІНАНСОВИХ РИЗИКІВ У ПІДПРИЄМНИЦЬКІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

Сучасне підприємництво являє собою динамічну, складну та комплексну соціально-економічну систему, яка існує у тісному взаємозв'язку із зовнішнім середовищем. Стабільність і результативність функціонування підприємницьких структур значною мірою залежить від раціональності та збалансованості факторів зовнішнього впливу.

Економічна природа підприємництва невідривно пов'язана з невизначеністю, а відтак, ризиком. У сфері економіки та управління категорія ризику займає важливе місце. Світова економіка стикається з численними викликами, такими як інфляція, рецесія, енергетичні кризи, політична нестабільність, висока волатильність ринків капіталу, які безпосередньо впливають на фінансову стабільність суб'єктів господарювання. Умови глобалізації та відкритість ринків збільшують залежність бізнесу від коливань валютних курсів, процентних ставок і зовнішньоекономічних ризиків. Динамічність сучасного бізнес-середовища та зростаючий рівень невизначеності, що впливає на діяльність усіх суб'єктів господарювання, зумовлюють постійну актуальність дослідження ризику як економічної категорії.

Згідно з теоретичною концепцією науковців-фінансистів, поняття ризику розглядається як «конкретні втрати, які суб'єкт господарювання може понести в зв'язку з відсутністю або зміною попиту, невірною оцінкою його структури, неефективним вкладенням коштів, а також інші втрати, викликані прийняттям некоректних управлінських рішень» [41, 40]. Науковці обґрунтовують, що ризик є «наслідком невизначеності та пов'язаний із прийняттям рішень в умовах неповної інформації або складно прогнозованих обставин» [42]. У Методичних рекомендаціях щодо організації та функціонування систем ризик-менеджменту в банках України визначено, що «ризик – це потенційна можливість недоотримання доходів або зменшення ринкової вартості капіталу внаслідок

несприятливого впливу зовнішніх або внутрішніх факторів» [31].

Закордонні науковці, переглядаючи концепцію ризику, припускають, що існує три виміри конструкції ризику, а саме: 1) ризик як відхилення; 2) ризик як збиток і банкрутство; 3) ризик як можливість [5]. При цьому зберігається вагомість позитивного непередбачуваного ефекту, який також розцінюється як ризик. Основними постулатами ризику виступають його всеосяжність (не існує умов господарювання не обтяжених ризиком), переобтяженість ризиком будь-яких прогнозів (не можливо створити безризиковий високодостовірний точний прогноз жодного економічного явища чи процесу), динамічність (вплив ризику постійно змінюється під дією сукупності факторів) та вимірюваність (ризик можна вимірювати і для цього використовують різні методичні підходи).

Важливо зрозуміти природу ризику в процесі провадження підприємницької діяльності. Відповідно до засад Господарського кодексу, підприємництво трактується як «самостійна, ініціативна, систематична, на власний ризик господарська діяльність, що здійснюється суб'єктами господарювання (підприємцями) з метою досягнення економічних і соціальних результатів та одержання прибутку» [ст.42, 12].

Таким чином, ризиком у підприємницькій діяльності можна назвати будь-яку дію чи діяльність, яка призводить до будь-яких втрат. Існують різні типи ризиків, з якими може зіткнутися підприємець у своїй діяльності, та які необхідно подолати. Загалом ризики можна класифікувати на три типи: бізнес-ризики; ризики, що пов'язані з особистістю підприємця; ризики, що пов'язані з браком інформації про стан зовнішнього середовища (рис. 1.1).

1. Бізнес-ризики – це ті ризики, які чинять вплив на будь-яку зі складових підприємницької діяльності, вони передбачають можливість не тільки зниження прибутків, але й прямі втрати активів або капіталу. Основними видами бізнес-ризиків у підприємницькій діяльності є фінансовий ризик, операційний, ринковий та юридичний.

2. Ризики, що пов'язані з особистістю підприємця – полягають в ймовірності втрат через психологічні аспекти особи підприємця (невпевненість,

нерішучість) або недостатню його компетентність.

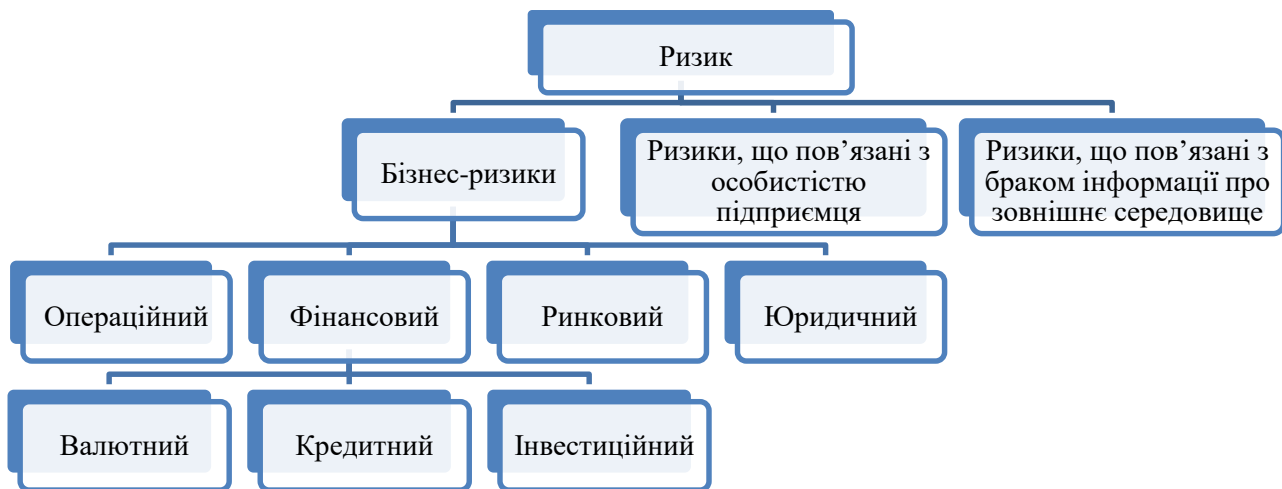

Рис. 1.1. Фінансовий ризик серед основних видів ризиків підприємницької діяльності

Джерело: систематизовано та узагальнено за даними [13].

3. Ризики, що пов'язані з браком інформації про стан зовнішнього середовища можуть носити загрозливий характер, оскільки факторів зовнішнього середовища безліч і упушення одного з них може згубно вплинути на всю підприємницьку діяльність.

У частині бізнес-ризиків чільне місце займає фінансовий ризик, що полягає в ймовірності отримання фінансових втрат, як правило, через нестабільність ринкового середовища, що спричинено змінами процентних ставок, цін на валюти, умов кредитування чи здійснення інвестицій тощо. Фінансові ризики вважаються одними з найпоширеніших і потенційно шкідливих ризиків підприємництва, оскільки вони включають потенційні збитки через неправильне управління або нерациональні рішення під час розподілу коштів чи управління витратами.

У складі фінансового ризику у підприємницькій діяльності можна виділити низку окремих його видів, які можуть впливати на стабільність та зростання бізнесу [6, 3]. Зокрема, до фінансових ризиків макромасштабу відносять інфляційний ризик, валютний, кредитний, ризик змін у законодавстві тощо. Фінансові ризики мікромасштабу охоплюють: ризик зниження інвестиційної привабливості, ризик кредитоспроможності суб'єкта

господарювання, ризик неплатоспроможності клієнтів і партнерів, ризик ліквідності, ризик невиконання контрактів, ризик зміни реалізаційних цін та інші.

Ризики макромасштабу вважаються системними і малокерованими, підприємець не здатен їх самотійно уникнути, проте може використовувати специфічні інструменти хеджування, страхування чи диверсифікації для мінімізації їх впливу. Зміни законодавства, різкі зміни валютних курсів і кредитних ставок, зростання цін на сировину або матеріали, масове зниження платоспроможності учасників ринку спричиняють системні проблеми у підприємницькій діяльності будь-якого суб'єкта господарювання. Водночас, під час криз макромасштабу формуються нові стратегії та політики щодо управління відповідними ризиками, які сприяють підвищенню ефективності управління ризиками на мікрорівнях.

При цьому, ризики мікрмасштабу є несистемними і залежать винятково від внутрішнього управління, зокрема, фінансового менеджменту. Внутрішні ризики часто виникають через низьку здатність здійснювати платіжні та інші фінансові операції. Крім того, суб'єкти підприємницької діяльності можуть страждати від ризику недостатнього фінансування (залучення інвестицій), надмірного кредитного навантаження, затримок в отриманні грошових надходжень через неплатоспроможність клієнтів і невиконання контрактів. Особливого значення такі ризики набувають для нестабільних підприємницьких структур, які мають внутрішні проблеми та не достатній рівень фінансового менеджменту.

Управління фінансовими ризиками виступає невід'ємною складовою загальної системи управління ризиками і системи фінансового менеджменту суб'єкта підприємництва. У міжнародному стандарті ISO 31000:2018 чітко окреслено алгоритм управління ризиками, який дозволяє ефективно мінімізувати вплив несприятливих умов на мету, завдання і результати підприємницької діяльності (рис. 1.2)

Рис. 1.2. Механізм управління ризиками згідно з ISO 31000:2018

Джерело: систематизовано та узагальнено за даними [4].

Система ключових завдань, що забезпечують досягнення головної мети – управління фінансовими ризиками суб'єкта підприємництва, полягає в такому:

- 1) Виявлення операцій чи об'єктів з підвищеним рівнем фінансового ризику, як таких, що генерують загрозу його фінансовій безпеці.
- 2) Детальна об'єктивна та достовірна оцінка ймовірності настання фінансового ризику і виникнення пов'язаних з ним ймовірних фінансових втрат.
- 3) Забезпечення зниження фінансового ризику до прийняттого рівня.

У результаті, управління фінансовими ризиками підприємницької діяльності здійснюється за послідовним і системним алгоритмом:

1. Аналіз та оцінка ризиків для виявлення найбільш небезпечних загроз. Цей етап управління здійснюється надзвичайно ретельно і з використанням низки спеціальних методичних підходів до оцінки можливих ризиків. Зокрема,

під час оцінки можуть розраховуватись такі показники як дисперсія, середньоквадратичне відхилення, коефіцієнт варіації [10], методи «дерева рішень», експертних оцінок, нормативний або аналіз чутливості тощо [43].

2. Диверсифікація діяльності для зменшення залежності від одного джерела ризику. На цьому етапі розробляються можливі сценарії диверсифікації грошових потоків, фінансових інструментів, інвестиційних програм для подрібнення впливу ризику на загальний фінансовий результат.

3. Хеджування ризиків за допомогою страхування або фінансових інструментів чи застосування інших інструментів зниження рівня ризику. Цей етап управління ризиками є не обов'язковим, однак він здатен значно зміцнити фінансові позиції суб'єкта підприємницької діяльності і посилити його фінансову стійкість.

4. Планування, моніторинг та контроль для своєчасного реагування на зміни в економічному середовищі. Даний етап дозволяє вибудувати постійно діючу потужну систему внутрішнього управління ризиками, що дасть можливість вчасного реагування на відхилення і зміни.

Таким чином, ефективна і дієва система управління фінансовими ризиками здатна забезпечити суб'єктам підприємництва сталий успішний розвиток.

Висновки до Розділу 1

1. Обґрунтовано економічну природу ризику в підприємницькій діяльності суб'єктів господарювання. Визначено, що ризиком у підприємницькій діяльності можна назвати будь-яку дію чи діяльність, яка призводить до будь-яких втрат. Серед основних груп ризиків (бізнес-ризик; ризик, що пов'язані з особистістю підприємця; ризик, що пов'язані з браком інформації про стан зовнішнього середовища) виділено ключову роль фінансового ризику, який здатен завдати фінансових втрат суб'єкту підприємництва.

2. Доведено необхідність впровадження системи управління ризиками для забезпечення стійкості, конкурентоспроможності та сталого розвитку.

РОЗДІЛ 2

АНАЛІЗ ВПЛИВУ ФІНАНСОВИХ РИЗИКІВ НА РОЗВИТОК ПІДПРИЄМНИЦТВА В УКРАЇНІ

Фінансовий ризик – це наслідок прийняття одного із альтернативних фінансових рішень, що має на меті досягнення запланованого фінансового результату, однак супроводжується ймовірністю економічних чи фінансових втрат. Фінансовий ризик виникає та існує на підставі впливу сукупності зовнішніх та внутрішніх факторів, які породжуються особливостями макро чи мікросередовища, часто поєднуючись та підсилюючи один одного. Безумовно, наймасштабніший вплив на розвиток підприємництва в Україні чинять фактори макромасштабу, які зазвичай є неконтрольованими і можуть завдавати критичних чи катастрофічних наслідків. До таких факторів в українській практиці відносять політичні та економічні кризи, нераціональну політику уряду, неефективність економічних реформ та інші.

Війна в Україні спричинила різке скорочення чисельності підприємств і підприємців, які здійснювали господарську діяльність на території держави. Частина з діючих суб'єктів підприємництва були змушені здійснити релокацію своєї діяльності, а частина зазнають постійних збитків. Військові дії в Україні призводять до економічної нестабільності: руйнування інфраструктури (підприємств, доріг, портів), що знижує економічну продуктивність; втрату робочих місць через зупинку виробництв або переміщення населення, що посилює фінансові проблеми; руйнування ланцюгів постачання, що створює дефіцит фінансових ресурсів; постійне зростання цін на товари та послуги через перебої у постачанні та збільшення витрат на енергію та логістику.

Аналітичні спостереження за 2014-2023 рр. (табл. 2.1) показують, що військові дії на території України, які двічі входили в активну фазу впродовж досліджуваного періоду, спричиняли різке скорочення кількості суб'єктів господарювання з наступним стрімким відновленням впродовж першого року, що свідчить про швидку адаптивність вітчизняного підприємництва.

Таблиця 2.1

**Кількість діючих суб'єктів господарювання
в Україні та Житомирській області у 2014-2023 рр.**

Рік	Україна		Житомирська область		Питома вага Житомирської обл.	
	усього, одиниць	з них фізичних осіб-підприємців, одиниць	усього, одиниць	з них фізичних осіб-підприємців, одиниць	усього, %	з них фізичних осіб-підприємців, %
2014	1932161	1591160	58451	51864	3,03	3,26
2015	1974318	1630878	58647	52040	2,97	3,19
2016	1865530	1559161	54201	48271	2,91	3,10
2017	1805059	1466803	49800	43309	2,76	2,95
2018	1839593	1483716	49366	42453	2,68	2,86
2019	1941625	1561028	51002	43696	2,63	2,80
2020	1973577	1599755	51245	44185	2,60	2,76
2021	1956248	1585414	50419	43391	2,58	2,74
2022	1732508	1470584	47797	42389	2,76	2,88
2023	1913193	1605341	52588	46245	2,75	2,88
Зміна за 10 років, %	-0,98	0,89	-10,03	-10,83	-0,28	-0,38

Джерело: наведено та розраховано за даними Державної служби статистики України [27].

У Житомирській області спостерігаються відповідні тенденції як і в усій Україні. Важливо, що Житомирщина демонструє схожу динаміку як по загальній кількості діючих суб'єктів господарювання, так і фізичних осіб-підприємців. Питома вага суб'єктів господарювання в Житомирській області впродовж усього періоду дослідження становила від 2,58% до 3,03% від загальнодержавної чисельності. Варто відмітити, що Житомирська область територіально відноситься до центральних областей, тому тенденції щодо кількості усіх суб'єктів господарювання відповідають середнім тенденціям у державі. Однак, привертає увагу незначне збільшення питомої ваги фізичних осіб-підприємців Житомирської області у 2022-2023 рр., що може бути пов'язано з певною кількістю осіб-підприємців, які переїхали у Житомирщину із східних областей через активні бойові дії.

Складні умови господарювання, що склались в Україні відкладають відбиток не лише на кількості суб'єктів господарювання, а й їх виробничій і фінансовій спроможності (табл. 2.2).

**Основні характеристики розвитку підприємництва
в Україні та Житомирській області, 2021-2023 рр.**

Показник	2021 р.	2022 р.	2023 р.	Зміна за 3 роки, %
Кількість діючих фізичних осіб-підприємців, од.: в Україні	1585414	1470584	1605341	101,26
в Житомирській обл.	43391	42389	46245	106,58
Кількість зайнятих працівників у фізичних осіб-підприємців, ос.:				
в Україні	2544468	2119953	2369484	93,12
в Житомирській обл.	74065	66203	74480	100,56
Обсяг виробленої продукції (товарів, послуг) фізичними особами-підприємцями, млн грн				
в Україні	1068797,3	69942,7	93955,1	8,79
в Житомирській обл.	27847,6	2998,9	4524,1	16,25
Чистий дохід фізичних осіб-підприємців, млн грн				
в Україні	1373018,7	86857,5	118527,8	8,63
в Житомирській обл.	36747,2	3555,7	5791,7	15,76

Джерело: наведено та розраховано за даними Державної служби статистики України [27].

На тлі скорочення чисельності фізичних осіб-підприємців у 2022 р. (на 7,3%) в Україні відбулось також скорочення кількості зайнятих у них працівників (на 16,7%). В Житомирській області скорочення чисельності фізичних осіб-підприємців у 2022 р. відбулось лише на 2,3%, а кількість зайнятих у них працівників зменшилась лише на 10,6%. Обсяг виробленої продукції фізичними особами-підприємцями у 2022 р. скоротилась в Україні дуже суттєво - на 95,5%, а в Житомирщині – на 89,2%.

У 2023 р. спостерігається поступова адаптація бізнесу до воєнних умов ведення бізнесу і поступово зростають ключові показники, прагнучи відновлення.

Безумовно, сучасні умови господарювання, що зумовлені війною, є визначальними і генерують найсуттєвіші фінансові ризики, однак крім політичних факторів на рівень розвитку підприємництва в країні впливають також інфляція та валютний курс. Ці два фактори слугують індикаторами загальної ситуації в країні та є базовими критеріями для формування платоспроможності і кредитоспроможності усіх економічних агентів.

Динаміка показників, що характеризують активність підприємців та вплив інфляційного і валютного ризиків на їх діяльність (обсяги доходів ФОП, їх чисельність на ринку, рівень інфляції в країні та середньорічний валютний курс долара до національної грошової одиниці), за період 2014-2023 рр. (рис. 2.1) свідчать про існування певних періодичних закономірностей. Зокрема, політична криза з початком у 2022 р. відобразилась на усіх вказаних показниках, що негативно вплинуло на підприємницьку діяльність в Україні. З 2022 р. спостерігається значне скорочення діяльності суб'єктів підприємництва, коли воєнні дії на території України ускладнили та гіперболізували усі існуючі ризики і негативно вплинули на будь-яку підприємницьку активність.

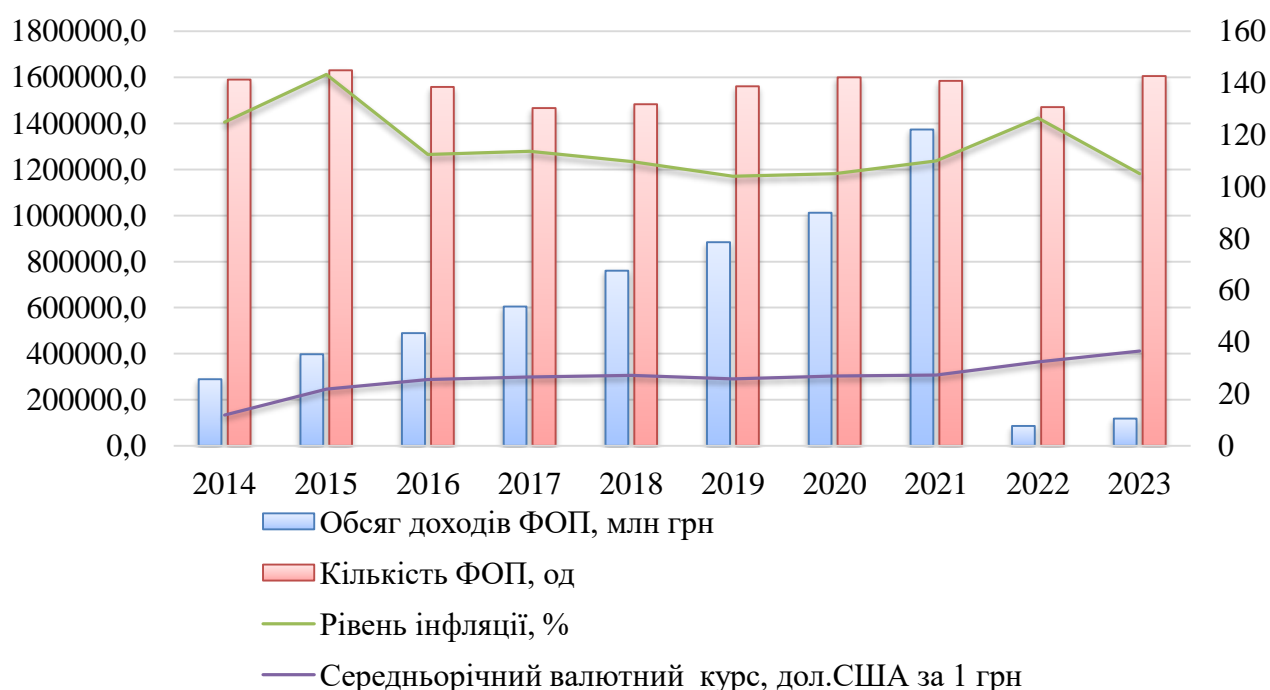

Рис. 2.1. Динаміка показників підприємницької активності та факторів фінансового ризику за період 2014-2023 рр. в Україні

Джерело: побудовано за даними інформаційного ресурсу Мінфін [26].

Виявити вплив факторів, які генерують кредитний ризик можна завдяки дослідженню динаміки обсягів кредитування суб'єктів підприємництва, відсоткових ставок за такими кредитами і доходів підприємців як результативного показника розвитку підприємництва. Впродовж досліджуваного періоду спостерігається поступове нарощення обсягів

кредитування та доходів від підприємницької діяльності аж до 2022 р. (рис. 2.2).

Рис. 2.2. Доходи підприємницької діяльності

та показники кредитування ФОП за період 2014-2023 рр. в Україні

Джерело: побудовано за даними НБУ [35].

Привертає увагу важлива особливість: у 2022 р. не суттєво скоротились обсяги кредитування підприємницьких структур, передусім, через сурові обмеження НБУ в частині грошово-кредитної політики. Однак, в другій половині 2022 р. підприємці мали можливість отримувати кредити і освоювали їх, а в 2023 р. навіть трохи наростили обсяги кредитування у порівнянні з 2021 р.

З'являється припущення, що кредитний ризик суттєво впливає на активність суб'єктів підприємництва, з одного боку мотивуючи їх до залучення кредитних ресурсів і вдалого їх освоєння (позитивне припущення, що кредитна політика НБУ сприятиме розвитку економіки), з іншого – стримуючи надмірну активність щодо залучення позикового капіталу і загрозової залежності від кредиторів, зокрема, банківських установ.

Для виявлення суттєвості впливу фінансових ризиків на доходи суб'єктів підприємництва застосовано метод екстраполяції тренду (рис. 2.3), що в

результаті дозволило встановити не суттєвість інфляційного та валютного ризиків та значний вплив кредитного ризику.

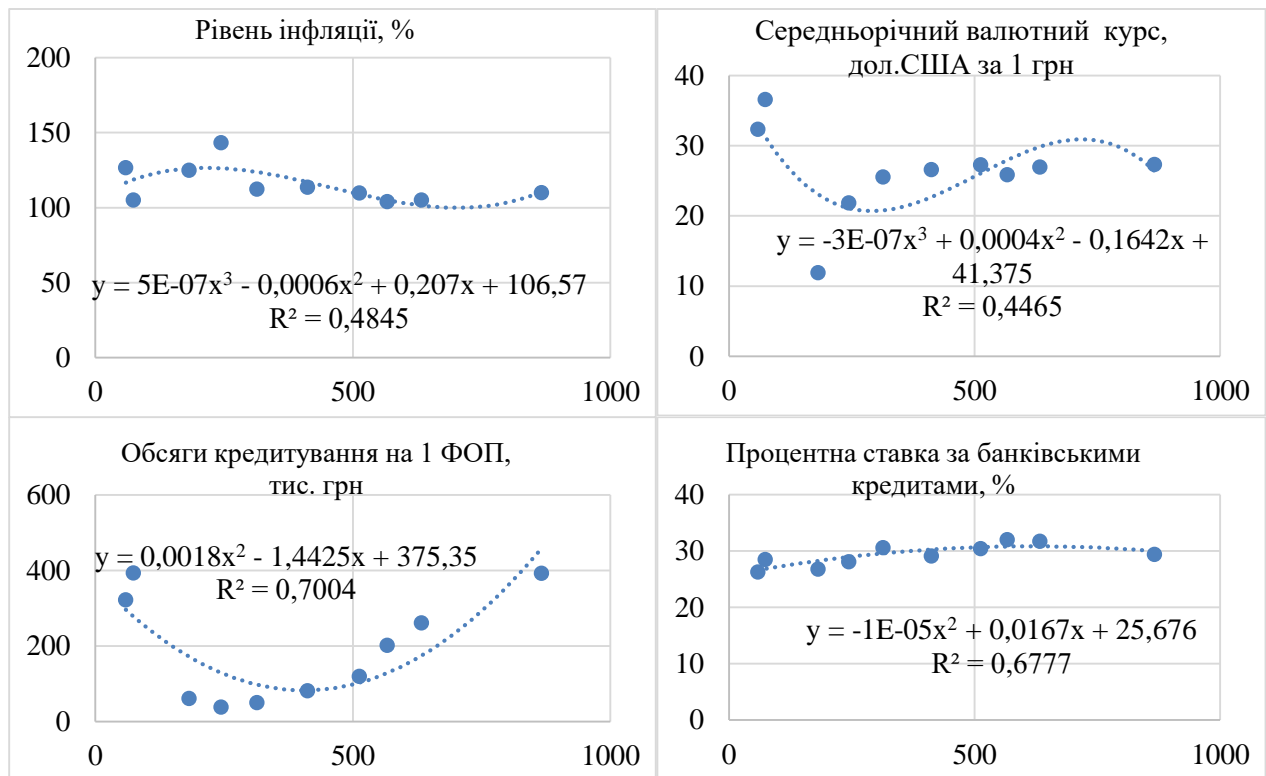

Рис. 2.3. Моделі залежності доходів суб'єктів підприємництва від інфляційного, валютного та кредитного ризику

Джерело: власні дослідження.

Отримані результати відображають дієвість грошово-кредитної політики НБУ у кризовий для України період, коли не зважаючи на катастрофічний вплив усіх факторів воєнного ризику, вдалось вгамувати паніку в соціальній та економічній сферах і спрямувати зусилля на поступове відновлення втрачених позицій розвитку. Однак, існує низка інших факторів опосередкованої дії, які здатні негативно впливати на управлінські рішення суб'єктів підприємництва і це загрожує його сталому розвитку та економіки країни загалом.

Таким чином, досвід, який отримують підприємці України впродовж останніх 3-х років, свідчить, що традиційні фінансові ризики значно ускладнюються воєнним ризиком, який має вищий рівень впливу і посилює дію усіх наявних ризиків, породжуючи нові, ускладнені їх форми (табл. 2.3).

**Основні прояви впливу воєнного ризику
на фінансові ризики підприємницької діяльності**

Ризик	Традиційні прояви ризику	Основні прояви ризику в умовах війни
1. Фінансові ризики макромасштабу		
1.1. Інфляційний	зростання цін на сировину, матеріали та послуги	зростання цін на сировину, матеріали та послуги при масовому скороченні агентів ринку з відповідним згортанням обсягів пропозиції
1.2. Валютний	нестабільність валютного курсу	зростання валютного курсу при значному скороченні експорту та втраті низки експортно-імпортних договорів
1.3. Кредитний	нестабільність кредитних ставок	нестабільність кредитних ставок при критичній недостатності кредитних ресурсів, оскільки переважний обсяг капіталів спрямовується на фінансування оборонних потреб
1.4. Ризик змін у законодавстві	нестабільне законодавство	значні зміни у законодавстві спрямовані на забезпечення незалежності та підтримання стабільності економіки
1.5. Інвестиційний	зниження інвестиційної привабливості країни та її регіонів	значне зниження інвестиційної привабливості, що супроводжується відтоком інвестицій та значним скороченням інвестиційних вкладень
2. Фінансові ризики мікромасштабу		
2.1. Зниження інвестиційної привабливості	зниження досягнутого рівня інвестиційної привабливості	втрата інвестиційної привабливості через відносну наближеність до лінії фронту, загрозу руйнувань чи специфіку галузі
2.2. Зниження кредитоспроможності	зниження прибутковості через підвищення відсоткових ставок за кредитами	недостатність кредитних ресурсів або недоступність кредитів через високі відсоткові ставки. Недатність до погашення раніше отриманих кредитів через збитковість чи втрату частини потужностей
2.3. Неплатоспроможність клієнтів	зниження рівня ліквідності	втрата ліквідності та суттєве зниження платоспроможності
2.4. Невиконання контрактів	тимчасове скорочення виробництва і обсягів доходу	значне скорочення виробництва, додаткові витрати на пошук нових партнерів, зниження обсягів доходу і втрата прибутковості
2.5. Зміна реалізаційних цін	зниження обсягів грошових надходжень	зниження обсягів грошових надходжень поряд зі скороченням обсягів реалізації через згортання низки ринків збуту
2.6. Зростання фінансових витрат	витрати на обслуговування залученого капіталу, страхування поширених ризиків	витрати на обслуговування залученого капіталу за підвищеними відсотковими ставками, страхування широкого спектра ризиків, зокрема воєнних

Джерело: власні дослідження.

Водночас, в умовах війни суб'єктам підприємницької діяльності пропонується низка інструментів щодо управління ризиками. Зокрема, у квітні 2024 р. Постановою КМУ було зафіксовано концепцію воєнних ризиків [30],

поряд з якою з'явилися відповідні види страхування, що сприяє забезпеченню підприємницької діяльності та підвищенню якості управління ризиками.

На тлі постійної напруженості та нестабільності воєнний ризик підвищує фінансові ризики через безпосередній вплив на економіку, валютну стабільність, державний борг, торгівлю, страховий ринок і соціальні процеси. Сукупний вплив вказаних ризиків відображається через скорочення фінансування підприємницької діяльності, зростання обсягу усіх видів витрат, зменшення доходів, тривалу збитковість і загрозу банкрутства.

Висновки до Розділу 2

Обґрунтовано, що підприємницька діяльність в умовах війни, яка нині триває в Україні, не лише скоротила свої масштаби через зменшення кількості суб'єктів господарювання, зниження їх виробничої та фінансової спроможності, а й суттєво залежить від низки традиційних фінансових ризиків.

Встановлено, що зумовлені війною фактори є визначальними і генерують найсуттєвіші фінансові ризики, однак крім політичних факторів на рівень розвитку підприємництва в країні впливають також інфляція, валютний курс, обсяги кредитування і відсоткові ставки. Ці фактори слугують основними індикаторами загального впливу фінансових ризиків та є базовими критеріями для формування платоспроможності і кредитоспроможності усіх економічних агентів.

Проаналізовано традиційні прояви основних груп фінансових ризиків макромасштабу (інфляційний, валютний, кредитний, ризик змін у законодавстві, інвестиційний) та мікромасштабу (зниження інвестиційної привабливості та кредитоспроможності, неплатоспроможність клієнтів, невиконання контрактів, зміна реалізаційних цін, зростання фінансових витрат) та виявлено їх особливості в умовах війни.

РОЗДІЛ 3

ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ ФІНАНСОВИМИ РИЗИКАМИ В ПІДПРИЄМНИЦЬКІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

Фінансові ризики завжди супроводжують будь-яку економічну діяльність та чинять прямий чи опосередкований вплив на мету і результати підприємницької діяльності. Інтеграція ризик-менеджменту в систему стратегічного управління дозволяє забезпечити умови беззбиткової діяльності, що є ключовим фактором ефективного господарювання. Наразі підприємницькі структури здебільшого застосовують лише окремі елементи загальної системи ризик-менеджменту, що притаманно функціональному підходу до управління ризиками. Однак провідний досвід демонструє, що впровадження процесного підходу в управління ризиками, в тому числі й фінансовими, дозволяє забезпечити збереження конкурентоспроможності та фінансової стійкості, нарощення капіталізації суб'єкта підприємництва.

Система комплексного управління ризиками здатна забезпечити ефективне функціонування будь-якої підприємницької структури чи проекту. Необхідність впровадження такої системи полягає в забезпеченні таких аспектів невизначеності та проблемності (рис. 3.1):

1. Попередження негативних наслідків. Фінансові ризики можуть призвести до втрат майна, зниження продуктивності, втрати репутації, юридичних проблем, зниження фінансового результату тощо.

2. Підвищення стабільності діяльності. Системний підхід до ризиків дозволяє суб'єкту підприємництва функціонувати в умовах невизначеності, забезпечуючи стабільність операцій та досягнення високого фінансового результату.

3. Економія ресурсів. Фінансові ризики можуть спричинити непередбачені витрати, які можна зменшити за допомогою профілактичних заходів. Управління фінансовими ризиками дозволяє раціонально використовувати ресурси, інвестуючи їх у попередження проблеми замість її ліквідації.

Рис. 3.1. Аргументи необхідності впровадження комплексної системи управління ризиками підприємницьких структур

Джерело: власні дослідження.

4. Прийняття обґрунтованих фінансових рішень. Ідентифікація ризиків, що забезпечують підприємницьку структуру необхідною інформацією, сприяє прийняттю обґрунтованих рішень. Це дозволяє визначати пріоритети, розробляти стратегії та коригувати плани відповідно до потенціалу підприємницької діяльності.

5. Зміцнення довіри стейкхолдерів. Ефективне управління ризиками забезпечує довіру інвесторам, партнерам, клієнтам і співробітникам, демонструючи відповідальність та готовність до співпраці.

6. Підтримка довгострокової стійкості. Управління фінансовими ризиками забезпечує підприємницьким структурам можливість стійкого розвитку в умовах кризових ситуацій, зберігаючи цінності та забезпечуючи реалізацію стратегічних цілей.

Таким чином, дієвим інструментом управління фінансовими ризиками слугує впровадження системи управління ризиками в усі складові підприємницької діяльності. Систему управління фінансовими ризиками слід

розглядати як сукупність різноманітних форм, методів і прийомів управління фінансовими ризиками з метою зниження їх впливу в процесі прийняття фінансових рішень та формуванні фінансових результатів.

Систему управління фінансовими ризиками підприємницької структури можна систематизувати у концептуальній моделі, яка охоплює усі необхідні етапи її впровадження та функціонування, складові фінансового ризику, їх вплив та взаємозв'язки із загальною системою ризик-менеджменту та запланований результат управління фінансовими ризиками. Еталонна модель управління фінансовими ризиками підприємницької структури сформована у середовищі IDEF0 (рис. 3.2) за методологією структурного аналізу і проектування SADT [17].

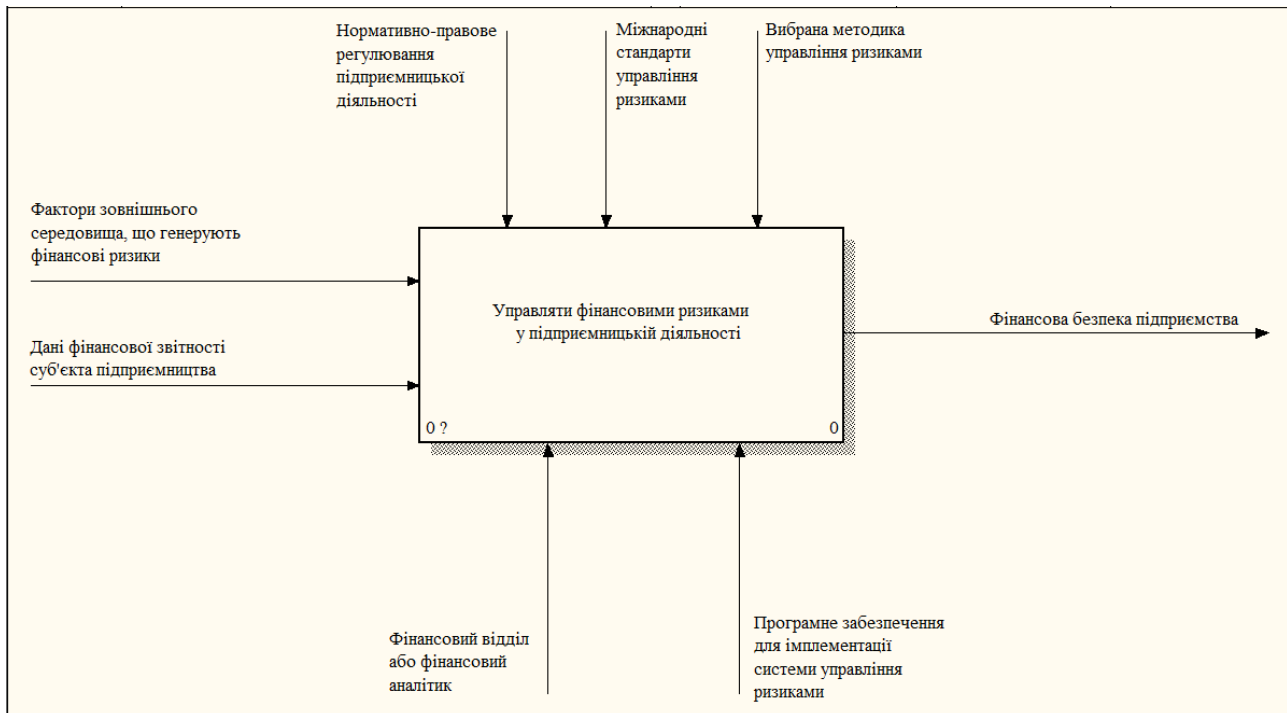

Рис. 3.2. Загальна декомпозиція концептуальної моделі системи управління фінансовими ризиками суб'єкта підприємництва

Джерело: власні дослідження.

Необхідними елементами моделі IDEF0 щодо управління фінансовими ризиками виступають вхідні ресурси (фактори зовнішнього середовища та дані фінансової звітності), механізми моделі (фінансовий відділ чи окремий фінансовий аналітик і програмне забезпечення для автоматизації процесів

управління), контролюючо-регулятивні елементи (нормативно правове регулювання в країні, міжнародні стандарти управління ризиками та вибрана внутрішня методика управління ризиками) і результат – забезпечення фінансової безпеки суб'єкта підприємництва.

Деталізація розробленої концептуальної моделі управління фінансовими ризиками дали змогу побудувати перший рівень покрокового 4-х блочного алгоритму використання й активізації усіх вказаних у моделі складових з відповідним розгалуженням їх взаємозв'язків (рис. 3.3):

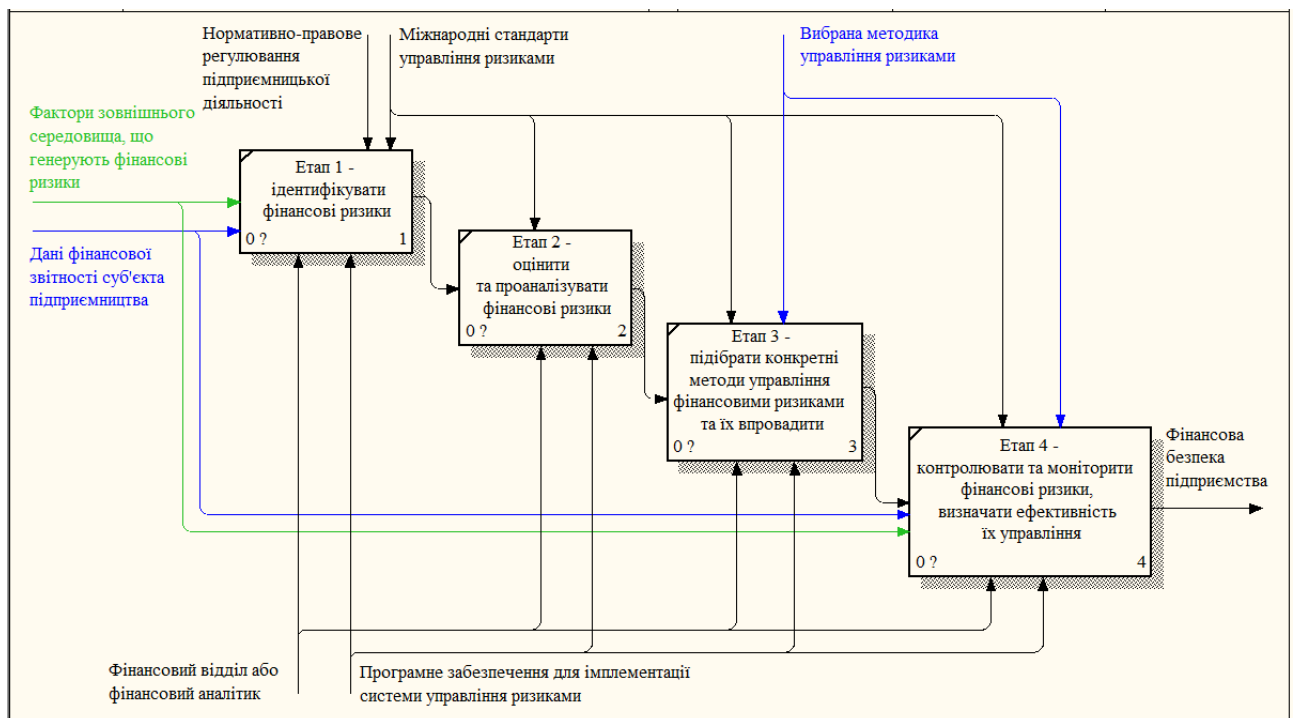

Рис. 3.3. Декомпозиція першого рівня концептуальної моделі системи управління фінансовими ризиками суб'єкта підприємництва

Джерело: власні дослідження.

Технологія побудови і реалізації концептуальної моделі полягає у послідовному виконанні необхідного комплексу обов'язкових процедур і отримання максимально прийняттого результату за кожним окремим блоком та загалом за усією моделлю.

У контексті першого блоку моделі управління фінансовими ризиками - «Етап 1 – ідентифікувати фінансові ризики» потрібно детально вивчити загрозові фактори зовнішнього середовища, сформулювати перелік факторів з

високою, середньою та низькою ймовірністю негативного впливу на підприємницьку діяльність, серед них варто виокремити ті, які можуть бути керованими і ті, які є некеровані. Для виконання цих завдань використовується інформація із доступних загально-державних чи міжнародних баз даних, фінансова звітність підприємства, аналітичні звіти профільних міністерств і установ (НБУ, НКЦПФР тощо).

Після завершення завдань цього блоку підприємницька структура має розгорнутий перелік можливих фінансових ризиків, які здатні завдати шкоди діяльності суб'єкта підприємництва.

Виконання усіх процедур на етапі 2 (наступний блок) – «Оцінити та проаналізувати фінансові ризики» дозволяє створити необхідні умови для формування методики управління фінансовими ризиками. Під час провадження етапу 2 відбувається детальний аналіз складу й структури факторів (може використовуватись метод «дерева рішень»), оцінка їх можливого впливу (може використовуватись метод експертних оцінок або аналіз чутливості), розраховуються такі показники як дисперсія значень фактора ризику, середньоквадратичне відхилення та коефіцієнт варіації по кожному із встановлених факторів сильного і помірного впливу.

В результаті повного виконання етапу 2 суб'єкт підприємництва має повний обґрунтований звіт про існування фінансових ризиків і ймовірність їх впливу на господарську діяльність.

Етап 3 – підібрати конкретні методи управління фінансовими ризиками та їх впровадити – полягає в підборі та аналізі існуючих методик управління фінансовими ризиками, їх апробації на базі конкретного суб'єкта підприємництва і адаптація необхідних елементів цих методик до умов в яких функціонує даний суб'єкт. На цьому етапі варто базуватися на принципах і підходах міжнародних стандартів з управління ризиками (наприклад, ISO 31000:2018), використовувати попередній досвід і вивчати провідні міжнародні практики. Серед можливих інструментів управління фінансовими ризиками суб'єктами підприємництва можуть бути використані диверсифікації,

страхування, хеджування, нормування чи лімітування тощо.

Варто враховувати, що фінансові ризики мають суб'єктивний характер, їх існування та ступінь впливу можуть залежати від рівня сприйняття і поведінки підприємця чи підприємницької структури, оскільки підприємець самостійно робить вибір серед численних альтернатив і приймає власне рішення щодо управління. Тому особисті якості та професійна компетентність підприємця часто відіграють вирішальну роль в управлінні фінансовими ризиками і впливають на кінцевий результат.

Останній етап моделі – «контролювати та моніторити фінансові ризики, визначати ефективність їх управління» – слугує завершальним етапом усієї системи управління фінансовими ризиками, тому є свідчення її дієвості та ефективності всього господарювання. Цей етап полягає в постійному спостереженні за факторами зовнішнього впливу, детальній їх оцінці, контролю за фінансовим станом суб'єкта підприємництва. Поряд з цим, здійснюється спостереження і контроль за реалізацією попередніх етапів даної контекстної моделі і виявляються відхилення, які варто одразу корегувати.

Таким чином, дотримання послідовності, інструментарію та технології запропонованої концептуальної моделі управління фінансовими ризиками дозволить досягти необхідного результату у кожному із вказаних блоків. Ефективність впровадження системи управління фінансовими ризиками суб'єкта підприємництва на засадах запропонованої концептуальної моделі здатна сприяти стабілізації ключових стратегічних і тактичних показників розвитку, таких як вартість бізнесу та загальна прибутковість. Така система дозволить оптимізувати розподіл ресурсів і капіталу з урахуванням оцінки ризиків, мінімізувати можливості збитків (наприклад, через випадковий вихід із проекту або оцінку його реальних альтернатив), підготувати бізнес до дій у кризових ситуаціях.

Висновки до Розділу 3

Наведено аргументи необхідності впровадження комплексної системи управління ризиками підприємницьких структур, серед яких виділено такі: попередження негативних наслідків, підвищення стабільності діяльності, економія ресурсів, прийняття обґрунтованих фінансових рішень, зміцнення довіри стейкхолдерів, підтримка довгострокової стійкості.

Розроблено у середовищі IDEF0 еталонну концептуальну модель управління фінансовими ризиками підприємницької структури, яка полягає у поетапному алгоритмі управління фінансовими ризиками за такими блоками: етап 1 – ідентифікувати фінансові ризики; етап 2 – оцінити та проаналізувати фінансові ризики; етап 3 – підібрати конкретні методи управління фінансовими ризиками та їх впровадити; етап 4 – контролювати та моніторити фінансові ризики, визначати ефективність їх управління.

Обґрунтовано, запропонована концептуальна модель управління фінансовими ризиками здатна сприяти стабілізації ключових стратегічних і тактичних показників розвитку суб'єкта підприємництва, таких як вартість бізнесу та його загальна прибутковість.

ВИСНОВКИ

1. Обґрунтовано, економічну природу ризику в підприємницькій діяльності суб'єктів господарювання. Визначено, що ризиком у підприємницькій діяльності можна назвати будь-яку дію чи діяльність, яка призводить до будь-яких втрат. Серед основних груп ризиків (бізнес-ризика; ризики, що пов'язані з особистістю підприємця; ризики, що пов'язані з браком інформації про стан зовнішнього середовища) виділено ключову роль фінансового ризику, який здатен завдати фінансових втрат суб'єкту підприємництва.

2. Доведено необхідність впровадження системи управління ризиками для забезпечення стійкості, конкурентоспроможності та сталого розвитку. Обґрунтовано, що підприємницька діяльність в умовах війни, яка нині триває в Україні, не лише скоротила свої масштаби через зменшення кількості суб'єктів господарювання, зниження їх виробничої та фінансової спроможності, а й суттєво залежить від низки традиційних фінансових ризиків.

3. Встановлено, що зумовлені війною фактори є визначальними і генерують найсуттєвіші фінансові ризики, однак крім політичних факторів на рівень розвитку підприємництва в країні впливають також інфляція, валютний курс, обсяги кредитування і відсоткові ставки. Ці фактори слугують основними індикаторами загального впливу фінансових ризиків та є базовими критеріями для формування платоспроможності і кредитоспроможності усіх економічних агентів.

4. Проаналізовано традиційні прояви основних груп фінансових ризиків макромасштабу (інфляційний, валютний, кредитний, ризик змін у законодавстві, інвестиційний) та мікромасштабу (зниження інвестиційної привабливості та кредитоспроможності, неплатоспроможність клієнтів, невиконання контрактів, зміна реалізаційних цін, зростання фінансових витрат) та виявлено їх особливості в умовах війни.

5. Наведено аргументи необхідності впровадження комплексної системи управління ризиками підприємницьких структур, серед яких виділено

такі: попередження негативних наслідків, підвищення стабільності діяльності, економія ресурсів, прийняття обґрунтованих фінансових рішень, зміцнення довіри стейкхолдерів, підтримка довгострокової стійкості.

6. Розроблено у середовищі IDEF0 еталонну концептуальну модель управління фінансовими ризиками підприємницької структури, яка полягає у поетапному алгоритмі управління фінансовими ризиками за такими блоками: етап 1 – ідентифікувати фінансові ризики; етап 2 – оцінити та проаналізувати фінансові ризики; етап 3 – підібрати конкретні методи управління фінансовими ризиками та їх впровадити; етап 4 – контролювати та моніторити фінансові ризики, визначати ефективність їх управління. Запропонована концептуальна модель управління фінансовими ризиками здатна сприяти стабілізації ключових стратегічних і тактичних показників розвитку суб'єкта підприємництва, таких як вартість бізнесу та його загальна прибутковість.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Antonites A.J., Wordsworth R. Risk tolerance: A perspective on entrepreneurship education. 2009.
2. Erb C. B., Harvey C. R., Viskanta T. E. Political Risk, Economic Risk, and Financial Risk. *Financial Analysts Journal*, 1996. №52(6), P.29–46. <https://doi.org/10.2469/faj.v52.n6.2038>
3. Global Risk Manager Survey Report – 2024. *FERMA*. URL : <https://www.ferma.eu/publication/global-risk-manager-survey-report-2024/>
4. ISO 31000:2018 Risk management – Guidelines. *ISO*. URL : <https://www.iso.org/standard/65694.html>
5. Janney J.J., Dess G.G. The risk concept for entrepreneurs reconsidered: New challenges to the conventional wisdom. *Journal of Business Venturing*. 2006. №21. P.385- 400.
6. Verma E. What Is Financial Risk and Its Types? Everything You Need to Know. URL : https://www.simplilearn.com/financial-risk-and-types-rar131-article#financial_risks_for_the_market
7. Аранчій В. Ігнатенко М. Сутність ризиків підприємницької діяльності та їх оцінка з метою нівелювання й уникнення в управлінні ефективністю й конкурентоспроможністю розвитку. *Економічний вісник університету*, 2018. №39. С.52–58.
8. Виноградова Н. В. Методи управління ризиками в підприємницькій діяльності. 2001. URL : <http://195.22.112.37/bitstream/ntb/9668/1/93.pdf>
9. Вишнеvsька О., Войцешина Н. Причини виникнення та особливості управління підприємницьким ризиком в агробізнесі. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Серія: Економічні науки, 2017. №23 (1). С.142–145.
10. Волошин О.Р., Галайко Н.В. Економетрія. Ч. 1: навч. посібник. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2012. 192 с.

11. Волошина-Сідей В. Аналіз оцінки ризиків як інструменту сталого розвитку підприємництва в умовах глобальних викликів та коронакризи. *Приазовський економічний вісник*, 2021. №2 (25). doi: 10.32840/2522-4263/2021-2-13
12. Господарський кодекс України : Кодекс України; Закон, Кодекс від 16.01.2003 № 436-IV // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/436-15> (дата звернення: 15.11.2024)
13. Дема Д.І., Дорохова Л.М., Веленчук О.М. Фінансовий менеджмент : підруч. Житомир : ЖНАЕУ, 2018. 320 с.
14. Донець Л.І. Економічні ризики та методи їх вимірювання : навчальний посібник. К.: Центр навчальної літератури, 2006. 312 с.
15. Дорош Н. Оцінювання ризиків при проведенні аудиту. *Науковий вісник Національної академії статистики, обліку та аудиту*, 2017. №4 , С.40-48.
16. Журавка Ф.О., Журавка О.С. Методологічні підходи до управління фінансовими ризиками підприємства. *Вісник української академії банківської справи*. 2006. № 2 (21). С.42-47.
17. Зосим М. IDEF. Максим Зосюм : веб сторінка. URL : <https://www.maxzosim.com/idef/>
18. Кравченко В. Управління підприємницькими ризиками: сутність та сучасна методика. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка*, 2008. №99–100. С.70–72
19. Ладика Н. М. Ризики підприємницької діяльності деокупованих територій. *Маркетинг та конкурентоспроможність соціально-економічних систем в умовах сталого розвитку: збірник тез доповідей міжнародної науково-практичної конференції (Суми, 6-7 червня 2023 р.)*. Суми: СНАУ, 2023. С. 40.
20. Макалюк І. В., Лайкова А. О. Фінансові ризики вітчизняних підприємств в умовах війни. *Бізнес, інновації, менеджмент: проблеми та перспективи*, 2024. С.83-84.
21. Міністерство економічного розвитку України. Керування ризиком. Методи загального оцінювання ризику. Методи оцінки загального ризику (IEC/ISO

- 31010:2009, IDT): ДСТУ ІЕС/ISO 31010:2018. Retrieved from https://zakon.isu.net.ua/sites/default/files/normdocs/iso_31010.pdf
22. Національні системи оцінки ризиків і загроз: кращі світові практики, нові можливості для України: аналіт. доповідь / [Резнікова О.О., Войтовський К.Є. Лепіхов А.В.] ; за заг. ред. О.О. Резнікової. К. : НІСД, 2020.
 23. Недільська Л. В., Писанюк Р. В. Управління економічним ризиком суб'єктів господарювання. *Вісник Житомирського національного агроекологічного університету*, 2012. №2 (2). С.190-200.
 24. Павленчик Н., Горбонос Ф., Павленчик А., Скриньковський Р. Парадигма функціонального підходу до проявів ризику в діяльності підприємств у ринкових умовах. *Економіка АПК*, 2020. №308 (6). С.98–113. doi:10.32317/2221-1055.202006098
 25. Пильнова В., Гавриш О., Капелюшна Т. Формування системи управління підприємницькими ризиками. *Інвестиції: практика та досвід*, 2021. №24. С.51. doi: 10.32702/2306-6814.2020.24.51
 26. Показники : Економіка України. *Мінфін.* URL : <https://index.minfin.com.ua/ua/economy/>
 27. Показники діяльності підприємств (2010-2023). *Державна служба статистики України.* URL : <https://www.ukrstat.gov.ua/>
 28. Попов О. В., Мехович С. А., Кобелева Т. М. Класифікація ризиків при проведенні інноваційних перетворень. *Актуальні проблеми інноваційної економіки.* 2021. № 3. С. 66-71.
 29. Попова Н., Катаєв А., Невертій А., Криворучко О. Скриньковський Р. Маркетингові аспекти інноваційного розвитку бізнес-організацій у сфері виробництва, торгівлі, транспорту та логістики в умовах ВУЦА. *Дослідження прикладної економіки*, 2021. №38 (4). doi: 10.25115/eea.v38i4.3962
 30. Про затвердження переліку воєнних та політичних ризиків та Умов і порядку страхування (перестраховування) воєнних та політичних ризиків під час здійснення видів діяльності Експортно-кредитного агентства : Постанова

- Кабінету Міністрів України; Перелік, Умови, Порядок від 09.04.2024 № 388 // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/388-2024-%D0%BF> (дата звернення: 20.11.2024)
31. Про схвалення Методичних рекомендацій щодо організації та функціонування систем ризик-менеджменту в банках України : Постанова Національного банку України; Рекомендації від 02.08.2004 № 361 // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/v0361500-04> (дата звернення: 15.10.2024)
32. Резнікова В., Стефанчук Р. Оцінка ризиків у підприємстві та управління ними. *Право України*, 2018. №5 . С.101–115. doi: 10.33498/lopu-2018-05-101
33. Скриньковський Р. Діагностика фінансового, виробничого, трудового, соціально-економічного та інноваційно-інвестиційного потенціалів і аналіз потенційних ризиків підприємства в умовах невизначеності. *Проблеми економіки*, 2015. №2. С.186–193.
34. Скриньковський Р., Семчук Ж., Костюк Н. Діагностика ризиків діяльності та особливості страхового захисту підприємства. *Бізнес Інформ*, 2015. №12. С.189–197.
35. Статистичні дані НБУ : *НБУ*. URL : <https://bank.gov.ua/ua/statistic/sector-financial>
36. Супрун Р. Аналіз впливу фінансових ризиків на розвиток підприємництва в Україні. *Студентські наукові читання 2024* : матеріали науково-практичної конференції за результатами I туру Всеукраїнського конкурсу студентських наукових робіт факультету інформаційних технологій, обліку та фінансів Поліського національного університету, 2024 р. С.234-236.
37. Супрун Р. Концептуальна модель системи управління фінансовими ризиками суб'єкта підприємництва. *Фінансове забезпечення економіки* : матеріали VIII науково-практичної студентської конференції, 30 травня 2024 ·р. Житомир : Поліський університет. 2024. С. 145-148.
38. Супрун Р. Негативна синергія фінансових і воєнних ризиків у підприємницькій діяльності в Україні. *Фінансово-кредитний механізм*

- розвитку економіки та соціальної сфери: Матеріали IV Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції, 28 листопада 2024 р., м. Кропивницький. – К.: «Ексклюзив-Систем», 2024. С.*
39. Томашук І., Томашук І. Управління фінансовими ризиками підприємства як складова забезпечення сталого функціонування суб'єкта економіки. *Економіка та суспільство*. 2022. №39.
40. Томілін О.О., Тютюнник Ю.М., Бражник Л.В., Дроботя Я.А. Фінансово-економічний словник – довідник / за наук. ред. проф. О. О. Томіліна / Полтава: ПДАУ. 2023. С.77, С.96.
41. Туренко А.М., Дмитрієв І.А., Іванілов О.С., Шевченко І.Ю. Словник економіста та підприємця. Х.: ХНАДУ, 2018. 340 с.
42. Управління ризиками : навчальний наочний посібник [Електронний ресурс]: навч. посіб. для студ. спеціальності 073 «Менеджмент» / М.О. Кравченко, К.О. Бояринова, К.О. Копішинська; КПІ ім. Ігоря Сікорського. Електронні текстові дані (1 файл: 18 Мбайт). Київ : КПІ ім. Ігоря Сікорського, 2021. 432с.
43. Фугело М. А., Фугело П. М. Кількісні методи аналізу і оцінки ризиків сільськогосподарського виробництва. *Збірник наукових праць Подільського державного аграрно-технічного університету*. 2010. №18. С.259-269.
44. Шепеленко О. Управління підприємницькими ризиками суб'єкта господарювання. *Економічні науки: Вісник ДонНУЕТ*, 2011. №4 (52). С.189–199.